

*Keel ilma vaatluseta on mõeldamatu,
vaatlus ilma keeleta on viljatu ning
vaatluse ja keelega
ei jõuta meie soo inimliku
koolitamiseni, kui pole armastust.*

23 Kolmkümmend tundi emakeelt nädalas

Parim viis valdavalt noorte inimeste keeleoskusest ettekujutuse saamiseks on heita pilk paljudesse interneti-foorumitesse, kus vahetpidamata väideldakse ning samal ajal – just spontaanse väljenduslaadi kaudu – demonstreeritakse puudulikku keeleoskust. Probleem on üldiselt tuntud: mitte ainult kutseõpetajad, eriti kaubanduse valdkonnas, ei heida koolile ette, et koolilõpetajad ei oska emakeelt, vaid sama kaebavad ka kõrgkooliõppejõud.

Võiks ju kõik vanaviisi jätta ja märkida, et kuidagi lööb igaüks elus läbi. Siiski ei tohi pedagoogid kaasa minna sellise resignatsiooniga. Meie ülesanne on kahekordne: tunda ära viletsa olukorra põhjused ning leida selle parandamiseks kohased vahendid.

Põhjuseid on teadagi mitmesuguseid ja osa neist tuleneb koolivälistest mõjustest. Praegune teema ei puuduta neid. Koolis on minu meelest üks põhjus praegu domineerivas keeledidaktikas: see usub üleliia arusaamise ja keeleteadmiste positiivsesse mõjusse ja jätab unarusse visa sisseõpetamisega saavutatava harjumuse õigesti kõnelda ja kirjutada. Märkimisväärset osa ilmses ebaedus näen aga ka selles, et kogu keelehooldes koormus on ulatuslikult jäetud kanda emakeeleõpetajatele koos väheste tundidega. See on meie kapseldunud mõtlemise tagajärg: igaühel on oma aine, tööjaotus on nagu suurettevõttes ja keegi ei sekku teise alasse. Aga asi pole sekkumises, asi on *ühisvastutuses*.

Seepärast on mul pealkirjaga tõsi taga: ümmarguselt kolmkümmend koolitundi, mida õpilane nädalas „külastab“, peaksid olema ka keeleõppe teenistuses.

Kuulen juba vastuväidet: „Tore küll, aga kui ma tegutsen teie üleskutse järgi, ütlevad õpilased mulle näkku, et mis te minu häälduse, grammatika ja ortograafia pärast muretsete! Meil on siin geograafia, mitte emakeele tund.“ Siin on hea nõu kallis, aga peaks vähemalt teadma, milline põhihäälestus selle õpilaste reaktsiooni võimaldab: nad ei võta kooli abistava organisatsiooni, vaid võitlusväljana. Oluline on seal tõrjuda tagasi iga välditav pingutus ning jälgida, et ei peaks end hädavajadusega muutma. Selline hoiak on omakorda võimalik ainult tänu sellele, et õpilased ei samasta end hariduse peamiste ülesannetega. Õppekava on neile kellegi võõra pealesunnitud, mitte tervikuna endale saavutamiseks võetud eesmärk, nagu see olema peaks. Kui see oleks nii, siis oleksid õpilased tänulikud iga vihje eest, mis aitaks neil suulist ja kirjalikku väljendusoskust soovi- ja võimalusekohaselt parandada.

Aga taotlust, et keelehoolde eest vastutaks terve kool, ei saa õigustada üksnes puudulikele haridustulemustele viitamisega. Põhjendus asub sügavamal: iga õppeaine elab – kõige muu kõrval – keelest. Siit tuleneb vastutus, mida peavad kandma koos kõik õpetajad, sõltumata õpetatavast aimest.

Keel on vaimne kodu, kus elab igaüks. See on kõige tihedamas seoses mõtlemisega. Mõlemad, *keel* ja *mõtlemine*, tuginevad samale vundamendile – teadvusle mõistetele, mis on omavahel seotud loogika seaduste järgi. Nii vastab korrektne lause alati selgelt koostatud mõttele. Ning et koolis mõeldakse igas aines, on nimelt kõik vastutavad ka selle eest, et lapsed ei õpi ainult õigesti mõtlema, vaid end ka asjakohaselt selgelt väljendama.

Kõikjal, kus aine sisu selgus on tähtis, ootab seetõttu keeleoskuse kujundamise tööpõld iga õpetajat, ükskõik, mis ainet ta vahendab. Siin peaksid õpilased kogema keele ja mõtlemise tihedat seost. Kui oleksin matemaatika- või füüsikaõpetaja, peaksid mu õpilased enne seda, kui nad mõtteid matemaatiliste valemitega käsitlevad, suutma iga loogilist seost ja loodusseadust keeleliselt arusaadavate lausetena formuleerida. Ma ei oleks rahul ometi nii lihvitud lausungiga nagu „a pluss b ruudus võrdub a ruut pluss kaks a b pluss b ruut“, vaid õpilased peaksid suutma matemaatilist valemit mitte peast, vaid oma ettekujutuse järgi sõnadega väljendada.

Keel ei ole aga inimese vaimne kodu ainult sellepärast, et ta abil *võetakse tead-
vustatult kontrolli alla maailm*, käsitledes seda mõtteliselt ja sisenedes sellesse, vaid et see võimaldab *suhelda* ka kaasinimestega. Et suhtlus toimub kõigis ainetes, on igas aines võimalik harjutada ka korrektset kõnelemist.

Rikka *sõnavara* omamine ja võime *grammatiliselt korrektselt väljenduda* on keelekompetentsi tuum. Aga see ei ammendu öelduga, sest teatud määral kannab tuum rüüd, milles ta kuulaja ja lugeja ette ilmub: kõnelemisel seisneb väline külg *artikulationis ja kõigis retoorilistes väljendusvõimalustes*, kirjutamisel korrektses *ortograafias ja interpunktsioonis*.

Kahtlemata on keeletunni põhiline töö hoolt kanda keelekompetentsi mõlema aspekti eest. Aga eesmärk – osata korrektselt rääkida ja kirjutada – on nii kõrge, et emakeeleõpetaja koormus muutub ülejõukäivaks, kui teiste ainetes õpetajad ei vea sama vankrit või kui – klassiõpetajate süsteemis – õpetaja kõigis ainetundides ei järgi neid kahte eesmärki. On lihtsalt absurdne, kui õpilane pöörab korrektselt sõnavalikule, grammatikale, ortograafiale ja interpunktsioonile tähelepanu ainult kirjandit kirjutades, muudel juhtudel aga võib suva järgi rikkuda kõiki reegleid. Kool peaks ühtse institutsioonina jälgima, et üksikute ainetes kesksed eesmärgid oleksid kohustuslikult koos.

Kuidas annaks esitatud taotlusi nüüd konkreetselt ja didaktiliselt ellu viia? Näen kolme raskuspunkti.

Esiteks. Tuleb luua võimalikult palju keelt ergutavaid olukordi, kus õpetajad ja õpilased jälgiksid korrektset keeekasutust. Nõutav on ka standardkeele rääkimine võimalikult paljudes tundides.

Eriti viljakas on *vaba õpilastevaheline kõnelus*. See on omal kohal kõikjal, kus õpilased saavad avastada ammutatavaid teadmisi ise, järelikult kus on tegemist igasuguse vaatluse, pildi kirjeldamise, mistahes probleemi suhtes seisukoha võtmise ja tekstide interpreteerimisega. Õpetaja meisterlikkus väljendub klassis õpilastele vabade kõneluste reeglite õpetamises.

Teiseks. Õpetajapoolne korrigeerimine. Kahjuks on tänapäeval levinud arvamus, et korrigeerimisega võib õpilast riivata, haavata, hirmutada ja süvendada temas alaväärsustunnet. Selle hoiakuga tabab õpetaja kohe kaks kärbest ühe hoobiga: ta on hea inimene ja ühtlasi vabastab end kõige vaevarikkamast ametikohustusest. Kui selline suhtumine võidab, ei pea loomulikult enam imestama ka tulemata jäävate õpisaavutuste üle ning kõik kvaliteeditagamissüsteemid võib rahulikult kõrvale jätta.

Tuleb tunnistada, et korrigeerimine võib ka haavavalt ja julgust vähendavalt mõjuda, aga tegemist on juba hoopis teise tasandiga, nimelt õpetaja ja õpilase emotsionaalse vahekorra tasandiga. Tunnustavas õhkkonnas on isegi esimeses klassis võimalik lapsele teda ärritamata seletada, et teine t tuleb maha tõmmata, kui ta „võtma“ asemel „võttma“ on kirjutanud. Siis käsitleb ka õpilane seda korraldust sellena, mis see tegelikult on – abina. Vaba aja harrastuste puhul osutatakse pidevalt täie enesestmõistetavusega mõne liigutuse või tegevuse valele sooritusele, ainult koolis näib see olevat kuidagi moraalselt kahtlane.

Väljaspool emakeeletundi on *kirjalike tööde* korrigeerimise järele suur vajadus eriti reaalinetes. Küllap ei tule seal kellelgi mõttessegi, et keelelised puudujäägid, millele juhitakse parandamisega õpilaste tähelepanu, võiksid kuidagi ainehinnet mõjutada.

Sama tähtis aga on korrigeerida *suulist osa*. Parandava õpetaja kunst seisneb selles, et korrigeerimise ja järgneva parema tulemuse saamise käigus võimalikult vähe kära tekitada. Mul oli häid kogemusi, kui ütlesin lihtsalt justkui muuseas ette õige variandi, sobitades isegi oma tooni õpilase omaga. Õpilased olid harjunud seda kohe kordama ning edasi minema. Enamasti ei pannud nad täheleegi, et neid parandasin.

Kolmandaks. Otsustav on hea eeskuju. Õpetajal tuleb kogu elu vaeva näha, et suurendada oma kompetentsust: hoolitseda selle eest, et sõnavalik oleks näitlik, arusaadav ja mitmekülgne, laused korrektselt formuleeritud ning selgelt õpilastele edasi öeldud.

Sellega seoses tuleb juttu teha kahest õppevormist, mida tänapäevane didaktika alahindab: frontaalõpe ja jutustamine. Mõlemal juhul mõjub õpetaja keelekasutus eeskujuna.

Frontaalõpe on õpetamise algvorm: üks, kes midagi teab, räägib sellest teistele, kes seda kuulda tahaksid või teadma peaksid. Taolisel õppevormil on kindlasti omad eelised ja positiivne mõju. Sedasi saab suurema vaevata väga efektiivselt vahendada tarvilikku informatsiooni ja vajalikke seoseid. Ka on õpilastel alati eeskujuga, kuidas lahendada probleeme, teha otsuseid, esitleda teadmisi.

Jutustamisel vestetakse erilistest sündmustest, mida õpilased ise vestluste või loogika abil omandada ei saa. Keegi – kas õpetaja või mõni õpilane – on asjaga kursis ja annab edasi oma teadmisi.

Jutustamine on sattunud kriitika alla: probleem olevat selles, et õpetaja seisab keskmes ja teeb õpilased mõttes endast sõltuvaks ning muudab nad väidetavalt passiivseks. Pean sellist kriitikat õigustamatuks. See, kes kuulab, muudab sõnad sisemisteks piltideks, osaleb emotsionaalselt, on täpselt sama aktiivne kui teine, kes jutustab. Ka on jutustaja ja kuulaja teineteisega võrdsed ning keskmes ei seisa kumbki, vaid keskne on lugu, millele mõlemad end pühendavad.

Jutustamine ja kuulamine on otseses mõttes ürgsed tegevused: säilitatud ja vajalikuks peetud teadmisi on aastatuhandete vältel kõik rahvad andnud kasvavale põlvkonnale edasi jutustamise teel. Seepärast ei tasu ka imestada, et jutustamine puudutab lapsi eriti tugevasti ning enamasti lükkab laps teised tegevused kõrvale, kui võib kuulata inimest, kes lastepäraselt ja haaravalt jutustab.

Paljud lapsed ei käi tänapäeval heameelega koolis ning mida vanemad nad on, seda suurem on vastuseis. Minu arvates on asi selles, et kool tegeleb liiga ühekülgsest intellektuaalse aspektiga – Pestalozzi järgi peaga – ja edendab eelkõige seda, jättes samas unarusse mitte üksnes käe, vaid ka südame. Hea jutustamine puudutab alati ka meeli. Didaktikud, kes tahavad jutustamise õppeprotsessist välja jätta või kohatult tähtsusetuks muuta, võiksid endale selgeks teha, et sellega kaob õpetamisest üks olulisemaid võimalusi puudutada lapse meeli ning võita seeläbi nende huvi ja valmisolek koostööks.

Sellele, kuivõrd positiivne mõju on jutustamisel, leidsin ma ikka ja jälle kinnitust, olles viimase kahekümne aasta jooksul õpetajate koolitaja. Regulaarselt palusin kuueteistkümnenda aastastelt pedagoogiks pürgijatelt kooli sisseastumisel hinnangut nende senistele ajalooõpingutele. Tõe huvides olgu kurdetud, et alati oli vähe neid, kes meenutasid õpinguid heameelega ning olid saanud arendada huvi ajaloo vastu. Need vähesed olid alati noored, kes mäletasid ajalooõpetajat kui inimest, kes sagedasti ja põnevalt jutustas.

Niisiis soovitan kõigis ainetes kasutada huvitavaks jutustamiseks igat võimalust, nimelt mitte ainult algastmes, vaid kõigis klassides. Nõnda lisatakse vürtsi

tunnile ja peale selle antakse samal ajal oma eeskujuga tähtis panus üritusse „keeleõpetus kõigis ainetes“.